

Prof. dr hab. Jarosław Kita

Łódź, 15. 05. 2018 r.

Uniwersytet Łódzki

Instytut Historii

jaroslawkita@poczta.onet.pl

Recenzja

dysertacji doktorskiej mgra Jarosława Pilarka pt. *Rozwój kultury uzdrowiskowej w Meklemburgii-Pomorzu Przednim w latach 1848-1933, Anklam-Sosnowiec 2017, ss. 462*

Mgr Jarosław Pilarek podjął w swej dysertacji doktorskiej bardzo interesujący temat badawczy, a mianowicie zdecydował się na ukazanie dziejów wybranych miejscowości uzdrowiskowych położonych na terenie jednego z niemieckich landów – Meklemburgii-Pomorza Przedniego. Ograniczył swoje główne rozważania do lat 1848-1933, chociaż kiedy wymagały tego analizy wykraczał poza te skrajne cezury. Przyjęte ramy chronologiczne nie budzą zastrzeżeń, gdyż zarówno konsekwencje Wiosny Ludów, jak i objęcia władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera, miały wpływ na warunki rozwoju kultury uzdrowiskowej w krajach niemieckich.

Autora dysertacji zainteresowało szereg elementów, na które postanowił poszukiwać odpowiedzi w źródłach i dotychczasowej literaturze przedmiotu o charakterze interdyscyplinarnym. Problem tak ujęty nie był do tej pory przedmiotem syntetycznych badań w polskiej historiografii i pozwala tym samym uzupełnić istniejące luki historiograficzne, a w niektórych wypadkach poprawić istniejące błędy. Gromadzenie rozproszonego materiału źródłowego i próba jego właściwej interpretacji wymagały od mgra J. Pilarka znacznego nakładu pracy, a działania, które podejmował można wręcz przyrównać do układania mozaiki, chociaż niestety ze względu na luki w źródłach nie udało się odszukać wszystkich jej elementów. Z podjętej pracy doktorant, moim zdaniem, wywiązał się bardzo dobrze. Dzięki temu powstała bardzo interesująca i dobra w odbiorze dysertacja doktorska, którą z przyjemnością przyszło mi recenzować.

Problem badawczy podjęty przez mgra Jarosława Pilarka należy uznać za atrakcyjny badawczo zarówno pod względem rozległości chronologicznej, jak również ze względu na

wieloaspektowość analizowanych problemów i zjawisk. Dzięki tej wielowątkowości podjęty temat dał duże możliwości do zaprezentowania umiejętności warsztatowych Autora. Mimo, iż w historiografii niemieckiej podejmowano już w dalszej i bliższej przeszłości pewne cząstkowe badania nad tym problemem, to należy podkreślić, że badania i ustalenia doktoranta na gruncie polskim w wielu kwestiach mają charakter pionierski. Tekstem tej dysertacji zainteresowani powinni być nie tylko historycy, ale również osoby spoza cechu, któremu patronuje Klio.

Baza źródłowa

Dysertacja doktorska mgra Jarosława Pilarka została oparta na solidnej podstawie źródłowej. Autor przeprowadził kwerendy źródłowe w różnych zespołach zgromadzonych w kilku niemieckich i polskich archiwach i bibliotekach, m.in. w Archiwum Okręgowym w Greifswaldzie, Archiwum Uniwersyteckim w Greifswaldzie, Głównym Archiwum Landu w Schwerinie, Archiwum Państwowym w Szczecinie, Archiwum Państwowym w Poznaniu, Bibliotece Narodowej w Berlinie, bibliotekach uniwersyteckich w Greifswaldzie i Rostocku, Bibliotece Landu w Schwerinie.

Efektom tej eksploracji stało się wydobycie istotnych materiałów niezbędnych do realizacji podjętego tematu badawczego. Wprawdzie ogólna liczba zespołów wykorzystanych w niektórych z wymienionych placówek nie jest bardzo duża, ale skala podjętych poszukiwań archiwalnych jest reprezentatywna dla regionu objętego realizowanym problemem badawczym. Jednocześnie domyślam się, że liczba przejrzanych sygnatur, biorąc pod uwagę specyfikę tematu, była zdecydowanie większa niż bezpośrednio wykorzystanych, ale nie przyniosły one satysfakcjonujących informacji.

Obok źródeł archiwalnych mgr J. Pilarek w bardzo szerokim zakresie sięgnął także do źródeł drukowanych, w tym informatorów, przewodników, almanachów, poradników, kalendarzy. Ponadto kwerendę przeprowadzono w kilku tytułach prasy z okresu, chociaż w bibliografii nie wyszczególniono osobno tego typu źródeł drukowanych. Uzupełnieniem źródeł archiwalnych i drukowanych stały się też źródła wywołane, a mianowicie relacje ustne dwóch osób, które pełniły istotne funkcje w poddanych analizie miejscowościach uzdrowiskowych. Doktorant wykorzystał również materiały zaliczane obecnie do tzw. netografii. Może warto było jeszcze rozszerzyć proveniencję źródeł poprzez poszukiwania we wspomnieniach, pamiętnikach, a nawet literaturze pięknej pochodzącej z okresu.

Nakład pracy włożony w wyszukanie i wykorzystanie tak znaczącej liczby pozycji źródłowych różnej proveniencji musiał być wyjątkowo duży. Uzyskane informacje z

archiwaliów i źródeł drukowanych zostały uzupełnione przez ustalenia z istniejącej literatury przedmiotu.

Literatura przedmiotu

Dysertacja doktorska mgr Jarosława Pilarka w znacznym stopniu ma charakter źródłowy, ale Autor w szerokim zakresie korzystał również z ustaleń zamieszczonych w istniejących opracowaniach, i co należy mocno wyartykułować o charakterze interdyscyplinarnym. Warto zwrócić uwagę, że poszukiwania biblioteczne wymagały dużego wysiłku heurystycznego, aby „wyłapać” te, w których znajdowały się informacje dotyczące realizowanego projektu badawczego. Ze względu na podjęty temat zdecydowanie dominują opracowania niemieckojęzyczne, tak dawniejsze, jak i wydane w ostatnich latach.

Znajomość literatury przedmiotu uznać należy za bardzo dobrą o czym świadczą przypisy i aż blisko 20-stronicowy wykaz opracowań w zestawieniu bibliograficznym (s. 441-459). Można doszukiwać się, iż brakuje jeszcze tej czy innej pozycji, ale w zasadzie ich wykorzystanie nie wniosłoby jakichś zdecydowanie nowych ustaleń, które wpłynęłyby na wyniki analiz przeprowadzonych przez doktoranta. Stąd też uważam, że Autor przeprowadził w tym zakresie skrupulatną kwerendę biblioteczną i wykorzystał wszelkie najistotniejsze monografie, artykuły i drobne szkice, które niezbędne były do realizacji podjętego tematu dysertacji.

Konstrukcja rozprawy

Konceptualizując przedmiot badań mgr Jarosław Pilarek wyodrębnił w swoich rozważaniach kilka wiodących problemów badawczych, które posłużyły mu do skonstruowania ośmiu rozdziałów ujętych w układzie problemowo-chronologicznym. Praca została poprzedzona wstępem i zwieńczona zakończeniem i bibliografią.

W obszernym wstępie, dojrzałym i wartościowym, doktorant określił w sposób klarowny cele i metody badawcze, uzasadnił przyjęte ramy chronologiczne i zakres problemowy swoich studiów, dość szeroko i wyczerpująco omówił problematykę badawczą podejmowaną w kolejnych rozdziałach pracy, odwołując się przy tym do charakterystyki stanu badań i wykorzystanej podstawy źródłowej (s. 1-22).

Przyjęty przez Autora układ dysertacji doktorskiej, obejmujący osiem rozdziałów nie budzi w mojej ocenie poważniejszych zastrzeżeń, ma charakter przejrzysty i logiczny. Z drugiej jednak strony przyjęty układ problemowo-chronologiczny spowodował, iż doktorant został zmuszony do drobnych powtórzeń w poszczególnych częściach, szczególnie przy

omawianiu warunków i czynników rozwoju lub stagnacji poszczególnych miejscowości uzdrowiskowych w tych samych okresach dziejów Prus i zjednoczonych Niemiec, co nie wydaje się być w tym wypadku jakimś rażącym błędem.

Zastanawiam się jednak nad potrzebą wyodrębnienia w takiej treści pierwszego rozdziału pt. „Źródła, aktualny stan wiedzy i metody badawcze” oraz nad zachowaniem w takim zakresie problemowym rozdziału ostatniego. W pierwszym, jedynie kilkunastostronicowym rozdziale, zdecydowanie krótszym od pozostałych, Autor dokonał omówienia źródeł i metod badawczych oraz zaprezentował aktualny stan badań. Te informacje zostały przecież już zasygnalizowane we wstępie i tam winny znaleźć swoje miejsce, a tak to są jedynie rozszerzeniem wstępu.

W przypadku rozdziału ostatniego to proponowałbym podczas przygotowania dysertacji do druku skupić się w nim tylko na analizie metod leczniczych stosowanych w uzdrowiskach, ogólnej charakterystyce pracujących w nich lekarzy (z zachowaniem zbiorczej tabeli) oraz porównaniu stosowanych przez nich form terapii w odniesieniu do aktualnej wówczas wiedzy medycznej. Natomiast biogramy tych lekarzy (o zróżnicowanej objętości tekstu) przeniósłbym do aneksu. Ponadto w tym ósmym rozdziale należałoby zmodyfikować tytuł ze względu na kolejność realizowanych w nim zagadnień. Powinien on brzmieć raczej – „Schorzenia leczone na terenie uzdrowisk nadmorskich i lekarze uzdrowiskowi”.

W kwestii zawartości problemowej pozostałych rozdziałów nie mam uwag. W rozdziale drugim, będącym tłem dla dalszych analiz, Autor dokonał syntetycznej prezentacji landu Meklemburgia-Pomorze Przednie w rozwoju dziejowym z uwzględnieniem sytuacji społeczno-gospodarczej i zmian politycznych tego obszaru. Dzięki takiemu zabiegowi mgr J. Pilarek zapoznaje czytelnika ze wspólnymi czynnikami i warunkami rozwoju opisywanych miejscowości.

Z kolei w rozdziale trzecim doktorant omówił stan zdrowotności mieszkańców Prus i zjednoczonych Niemiec w interesującym go okresie. Zaprezentował najczęściej występujące schorzenia, ówczesny stan wiedzy medycznej oraz metody lecznicze stosowane na terenie uzdrowisk również w skali europejskiej. Dokonał ogólnej prezentacji interesujących go miejscowości uzdrowiskowych pod kątem profilu leczniczego i stosowanych metod terapeutycznych i innych procedur składających się na całościową terapię, jakiej poddawani byli kuracjusze.

W rozdziałach od czwartego do siódmego doktorant zaprezentował szczegółowe rozważania dotyczące siedmiu uzdrowisk położonych w przestrzeni interesującego go obszaru terytorialnego. Czwarty poświęcił uzdrowisku Heiligendamm, piąty uzdrowisku Hidensee,

szósty uzdrowiskom rugijskim (Binz, Baabe) i siódmy miejscowościom uzdrowiskowym położonym na wyspie Uznam (Ahlbeck, Heringsdorf, Bansin). W każdym z rozdziałów przyjął ten sam układ analizy: krótka historia uzdrowiska, geneza założenia, najważniejsze wydarzenia z ich dziejów, założyciele, główni inwestorzy i członkowie zarządu, lekarze zdrojowi i wolno praktykujący, infrastruktura zdrojowa służąca procesom leczniczym i celom towarzyskim, oferta uzdrowiskowa, promocja i marketing, czynniki rozwoju, bądź stagnacji. Taki układ rozdziałów daje możliwość i ułatwia prowadzenia analiz porównawczych poszczególnych problemów podejmowanych przez mgra J. Pilarka. Do rozdziału ostatniego, ósmego rozdziału, odniosłem się już wcześniej.

Prowadzone w poszczególnych rozdziałach dysertacji analizy, w pełni znajdują uzasadnienie w przyjętej przez Autora koncepcji pracy i odpowiadają problemowo-chronologicznemu typowi narracji. Chciałbym zaakcentować, że podjęty przez mgra Jarosława Pilarka temat wcale nie jest prosty badawczo, a informacje nieraz trzeba było „wyłuskiwać” z różnego rodzaju źródeł, często niekoniecznie pełnych, a niekiedy nie w pełni wiarygodnych, z czego Autor zdawał sobie sprawę. Te działania były niezmiernie pracochłonne, a poza tym wymagające odpowiednich umiejętności warsztatowych. Mgrowi J. Pilarkowi udało się jednak tak przeanalizować źródła, przy tym umiejętnie uzupełniając je informacjami z literatury przedmiotu, że przygotował wartościową dysertację. Do wykorzystywanych źródeł doktorant podchodził krytycznie, rozważnie je analizował, nie ulegał pokusie budowania tez w oparciu o informacje fragmentaryczne, chociaż niekiedy było to niestety nieuniknione. Z drugiej strony niektóre jego wnioski i tezy skłaniają do podejmowania polemiki, ale to też wskazałbym jako istotną wartość tej pracy.

Dysertację wieńczy bardzo obszerne zakończenie, które zawiera wszelkie elementy, które powinny znaleźć się w tej części pracy doktorskiej z zakresu historii czy też szerzej humanistyki. Doktorant bardzo skrupulatnie starał się w nim dokonać prezentacji wyników analizy zgromadzonego materiału badawczego i najważniejszych wniosków, będących odpowiedziami na postawione wcześniej pytania i problemy badawcze. Tę część dysertacji, moim zdaniem, można uznać za wzorcową. Pracę dopełnia materiał ilustracyjny, który nie jest tylko jej wyłącznym „upiększeniem”, ale pełni rolę odpowiedniego zobrazowania prowadzonych analiz.

Uwagi

Zadaniem recenzenta jest wskazywanie zarówno na mocne, jak i słabsze strony recenzowanej pozycji. W przypadku dysertacji mgra Jarosława Pilarka wyraźnie przeważają

pozytywne elementy. Jednak lektura pracy nasunęła kilku uwag i wskazówek, których celem jest zachęcenie Autora do dalszych przemyśleń, a tym samym do ulepszenia tej bardzo dobrej dysertacji.

We wstępie (s. 20) Autor napisał, iż poddał analizie 8 miejscowości, a w rzeczywistości jest przecież 7. Z kolei na s. 19 wstępu w tytule drugiego rozdziału pojawia się sformułowanie „Współczesna Meklemburgia...”, co nie jest poprawne. Jednak zarówno w spisie treści i na s. 41 już słowo „współczesna” nie występuje.

W rozdziale drugim na s. 47 pojawia się niejasne sformułowanie „Ich głównym postulatem było ustanowienie powszechnego i równego prawa wyborczego, a co za tym idzie obalenie istniejącego wówczas trójpodziału” (?). Nie wiem o co w tym przypadku Autorowi może chodzić – o trójpodział władzy?

s. 53 – pojawia się usterka merytoryczna, gdyż w 1918 r. NSDAP jeszcze nie istniała.

s. 54 (góra) – powinien być rok 1919 a nie 1819.

s. 56 – wykres nr 1 jest niestety mało czytelny w tej formie.

W rozdziale czwartym (s. 119) niejasne jest sformułowanie „Część kwoty pozyskał ze sprzedaży tysiąca ludzi holenderskiemu władcy...” – co to za forma handlu ludźmi w tym czasie?

W rozdziale szóstym (np. s. 228) pojawia się nieraz pisownia małą literą „marka”, chociaż najczęściej występuje w pracy pisownia z dużej litery.

Z kolei w rozdziale siódmym pojawiły się powtórzenia informacji o lekarzach uzdrowiskowych (por. s. 293-294 i 300-301).

W rozdziale ósmym (s. 366) przy biogramie dra G. Eversa pojawiła się usterka, gdyż nie mógł on raczej w wieku 6 lat uzyskać prawa wykonywania zawodu lekarza. Ponadto we wstępie (s. 21) i w spisie treści inaczej sformułowane są tytuły tego rozdziału.

Przypisy, bibliografia, tabele, ilustracje

Przeprowadzone przez doktoranta analizy zostały znakomicie udokumentowane poprzez blisko tysiąc przypisów. Zawierają one niejednokrotnie istotne informacje uzupełniające wobec głównego toku rozważań w poszczególnych rozdziałach. W przypisach można wskazać na parę usterek, a przede wszystkim w części z nich połączono dwa rodzaje stosowanych skrótów jednocześnie, np. E. Richter, *Ahlbeck...*, *op. cit.* (!). Brak przyp. 147 (s. 32). Ponadto sugerowałbym prowadzenie numeracji odsyłaczy w każdym z rozdziałów odrębnie, gdyż przy takiej ich ogromnej liczbie trudno czytelnikowi poszukiwać wcześniej pełnego zapisu bibliograficznego konkretnej interesującej go pozycji.

Z kolei do bardzo obszernej bibliografii (s. 422-462) nie można mieć zastrzeżeń, może jedynie postulowałbym wyróżnienie odrębnej kategorii „Prasa” wśród źródeł drukowanych.

Natomiast mam kilka uwag dotyczących tabel nr 1- 6 (poza tab. nr 2). Zawarte w nich dane powinny zostać zaprezentowane w odwrotnej kolejności, a mianowicie od początkowej do końcowej cezury (jak właśnie w tab. nr 2). Celem sporządzanych tabel ma być przecież zilustrowanie dynamiki wzrostu lub recesji, mają one pomóc przy porównywaniu danych w określonych przedziałach czasowych. W tab. nr 1 wielkość dotycząca lat 1880-1882 wydaje się być zawyżona, powinno być raczej 23 645 km, w innym wypadku jak wytłumaczyć spadek długości linii kolejowych w ciągu niespełna 10 lat aż o ponad 10 000 km? Przecież jest to okres szybkiej rozbudowy, a Niemcy nie utraciły w tym czasie żadnych terytoriów. Ponadto w pracy powinien zostać zamieszczony spis tabel.

Autor dysertacji zamieścił w niej ponad sto ilustracji, które są odpowiednio dobrane i znakomicie obrazują tekst, co już wcześniej akcentowałem. Warto jednak by było, podobnie jak w przypadku tabel, zamieścić w pracy ich spis.

Język pracy

Jedną z najważniejszych zalet dysertacji mgra Jarosława Pilarka jest język i styl. Czyta się ją bardzo dobrze, a Autor swobodnie wyraża myśli, operuje przy tym bogatym słownictwem i w zdecydowanej większości trafnie stosuje pojęcia. Całość pracy wydaje się być dopracowana, pojawiło się jedynie parę potknięć (trochę literówek i drobnych usterek), ale jest to najczęściej nie do uniknięcia w tak obszernych pracach. Może należało przeprowadzić jeszcze jedną korektę przygotowanego tekstu.

Podsumowanie

W mojej ocenie, jako recenzenta, dysertacja doktorska mgra Jarosława Pilarka jest pracą wartościową. Została ona oparta na szerokiej podstawie źródłowej i wnosi do polskiej historiografii wiele istotnych i nowatorskich ustaleń z zakresu podjętych przez Autora badań w płaszczyźnie badawczej jaką jest historia kultury uzdrowiskowej. Konceptualizacja przedmiotu badań, sposób ujęcia tematyki, forma przekazu wniosków i wyników badań oraz sposób uzasadniania tez stawianych przez mgra Jarosława Pilarka świadczy o dużej dojrzałości badawczej Autora, który wykazał się przy tym poważnymi umiejętnościami warsztatowymi. Doktorant w swoich ocenach jest obiektywny, koncentruje się na analizie przyczyn i skutków opisywanych zjawisk. Posługuje się przy tym bardzo wyważonym

językiem. Liczba jednostkowych przykładów, które bierze pod uwagę, upoważnia go do formułowania uogólnień oraz wyciągania wiarygodnych wniosków.

Z całym przekonaniem podkreślam, że poziom merytoryczny recenzowanej pracy nie budzi moich zastrzeżeń. Pracę cechuje szeroki zakres problemowy, którego konceptualizacja i realizacja wymagały dużej wszechstronności i swobodnego poruszania się w różnej problematyce z zakresu dziejów społecznych, gospodarczych, kulturalnych, a także politycznych. Niewątpliwie dużym walorem pracy jest również dobry język i styl, dzięki czemu pracę z przyjemnością chce się czytać.

Uznając dysertację doktorską mgra Jarosława Pilarka za wartościową pod względem merytorycznym pragnę podkreślić jednocześnie, że sformułowane przeze mnie pod adresem Autora niewielkie uwagi mają wyłącznie charakter uzupełniający, są propozycją pewnych zmian i ulepszeń, nie mają wpływu na końcową wysoką ocenę pracy. Ponadto uważam, że dysertacja doktoranta, jako wartościowa i uzupełniająca dotychczasowy stan wiedzy w podjętej płaszczyźnie badawczej, zasługuje tym samym na opublikowanie. Pracą zainteresowani powinni być nie tylko badacze kultury uzdrowiskowej, ale ustalenia doktoranta będą wykorzystywane przez szersze grono specjalistów różnych dyscyplin również do prowadzenia interesujących badań komparatystycznych.

Wniosek końcowy

Reasumując, uważam, iż dysertacja doktorska mgra Jarosława Pilarka pt. *Rozwój kultury uzdrowiskowej w Meklemburgii-Pomorzu Przednim w latach 1848-1933*, w pełni odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim w świetle Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z 14.03.2003 r. (art. 13), a tym samym daje podstawę do dopuszczenia jej Autor do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Jarosław Kita

